

ser. Med hjälp av också enklare statistiska analyser av materialet hade man emellertid kunnat uttala sig med större säkerhet om dess räckvidd.

Vidare finns det också vissa skillnader i framställningssättet i de olika kapitlen, vilka gör att boken mer framstår som en samling fristående texter än som en sammanhållen antologi. Å ena sidan finns här bidrag av mer populärvetenskaplig karaktär, såsom Kronbergs översiktliga introduktion. Å andra sidan finns här också kapitel av mer akademisk karaktär, där studien ställs mot tidigare forskning på området eller uttalat relateras till ett teoretiskt ramverk. Tydligast är detta kanske i Rudbergs kapitel, vars utformning ligger mycket när den akademiska uppsatsen.

Dessa kommentarer till trots bör framhållas att *Lumpen: Från mönstring till muck* är en i högsta grad läsvärd bok, som ger ny kunskap om en viktig del av 1900-talets samhällsliv. Studiernas många gånger explorativa karaktär gör den också till en utmärkt utgångspunkt för fortsatta studier av den svenska värnplikten.

Uppsala universitet

ESBJÖRN LARSSON

Kjersti Bosdotter, Lars Ekdahl, Bjarne Isacson & Percy Kindahl (red.), ... *faror för staten av svåraste slag: Politiska fångar på Långholmen 1880–1950* (Stockholm: Stockholmia förlag & Arbetarnas kulturhistoriska sällskap 2012). 319 s.

När samhällets klassgränser var som skarpast och mest omaskerade löpte de även innanför fängelsemurarna. Hjalmar Gustafsson dömdes till två månaders straffarbete för att han vid ett möte under storstrejken 1909 hade uppmanat järnvägstjänstemännen att ansluta sig till strejken. På Långholmen förvägrades han annan läsning än bibeln; maten var undermålig och knapp, så att han ständigt var hungrig; vägglössen var en plåga; dagarna tillbringades med att klistra kuvert. Han fick inte ta emot besök, och i brist på almanacka märkte han ut dagarna genom att rista streck i sänggaveln.

När Hjalmar Branting avtjänade tre och en halv månad för gudsförneklelse 1889 såg villkoren annorlunda ut. Han placerades i en ljus och trevlig cell (tyckte han själv), och han fick ta med egna böcker, egna sängkläder och en gungstol. Maten beställde han från en restaurang i närheten av fängelset. I stället för monotont arbete kunde han ägna dagarna åt att läsa och skriva.

I bokens 24 kapitel presenteras, i form av korta biografier, 26 politiska fångar (varav tre kvinnor), samt det halvdussin personer som åtalades i samband med Ådalshändelserna 1931. Urvalet har bestämts av att de fängslade

avtjänade sina straff på Långholmen och av att de alla hade anknytning till den fackliga eller politiska arbetarrörelsen. Några av dem är redan välkända, som August Palm eller Branting, andra sannolikt okända för de flesta läsare. De brott de dömdes för sträckte sig från hädelse, sårande av tukt och sedlighet, och strejkagitation, till vållande av död, sabotage och olovlig underrätelseverksamhet (nio av fallen har anknytning till andra världskriget).

De korta biografierna är välskrivna och hållna i en saklig och osentimental ton. Trots det, eller kanske just därför, kan man ibland uppröras över hur myndigheterna för inte så länge sedan kunde utöva brutal klassjustis mot människor som kunde varit våra föräldrar eller far- och morföräldrar.

Boken erbjuder utan tvekan intressant läsning, och ämnet är angeläget, inte minst idag när bland annat den tekniska utvecklingen har, som Lars Ekdahl skriver i inledningskapitlet, problematiserat gränsen mellan våld och hot om våld, och legitim politisk verksamhet i ett demokratiskt samhälle. Samtidigt undrar jag över bokens syfte och dess urvalsprinciper. I en mening är urvalet mycket snävt, för de politiska aktivisterna är knappast representativa för alla dem som dömdes för politisk verksamhet under perioden. Att Långholmen har bestämt urvalet motiveras inte men en stockholmsanknytning har kanske varit nödvändig i och med att boken ges ut i Stockholms stads monografiserie. Torbjörn Vallinders *Nio edsvurna män* ger en bättre översikt över den politiska justisen i landet, även om den bara behandlar tryckfrihetsmål. Där anges, exempelvis, att bara under första världskriget anställdes 60 politiskt motiverade åtal, och under andra världskriget 38 (varav 13 mot nazisttidningar). Om de här utvalda fallen inledningsvis presenterats mot en bakgrundsöversikt av detta slag hade samlingen kanske undgått den något anekdotiska karaktär den nu har.

I en annan mening är urvalskriterierna å andra sidan mycket breda. Här finns som sagt en mycket heterogen grupp fångar. I Ekdahls inledning antyds att boken också har en kritisk ambition att visa att politiskt förtryck av olik-tänkande även förekommit, och förekommer, i de länder som gör anspråk på att vara rättsstater, inklusive Sverige. Och visst påminns vi återigen om den saken av exempelsamlingen. Men för detta syfte borde urvalsprinciperna varit strängare. Inte ens den bästa rättsstat hade kunnat undgå att döma dråparna från Amaltheadådet till fängelse. Och att myndigheterna slog till mot sabotageförsök under kriget, som i några av de här presenterade fallen, är knappast ett underbetyg för rättsstaten. Kanske kunde boken ha tagit fasta på den skillnad som till exempel Amnesty International gör mellan politiska fångar och samvetsfångar. De förra definieras som personer som av politiska motiv begått rättsvidriga handlingar, oavsett vilka, eller som dömts av myndigheter som haft politiska avsikter. För dem kräver Amnesty bara rättvisa rättegångar. För de senare kräver organisationen omedelbar frigivning. En

sådan distinktion hade kanske kunnat föra till en mer fördjupad diskussion om demokratiska staters rätt att skydda sig mot våldshandlingar än de korta och allmänt hållna formuleringar som nu finns i inledningskapitlet.

Men det måste sägas att författarna har (via Ekdahls inledning) rätt i att en fortsatt kartläggning av de politiska åtalerna och domarna skulle vara värdefull för att ge en mer allsidig bild av Sveriges moderna politiska historia. Denna bok är ett bra bidrag.

Mittuniversitetet, Sundsvall

BÖRJE HARNESK

Therese Nordlund Edvinsson, *En osynlig företagshistoria: Direktörshustrun i svenskt näringsliv* (Lund: Sekel 2012). 315 s.

"Representation, det är att bjuda folk för nyttans skull och låtsas som det är ett nöje" citerar Therese Nordlund Edvinsson den träffsäkra Marianne Höök från 1966. Citatet sammanfattar författarens värdering av hustrurs villkor i svenska näringslivsfamiljer under första hälften av 1900-talet. Ämnet för Nordlund Edvinssons bok är de på ytan privilegierade gifta kvinnor ur direktörsfamiljerna Wallenberg, Ekman, Broström med flera. Dessa kvinnor var oftast själva födda i direktörsfamiljer och således väl förberedda på sitt uppdrag. De var kompetenta, verserade och språkkunniga, många gånger med stor kunskap om företagsledning. I boken framgår det emellertid att direktörshustrun var en roll som var lättare att utföra fel än rätt. Företagets bästa – för det var det hennes uppdrag handlade om – gick ut på att hon i varje situation satte andras behov framför sina egna. Hon förväntades föda många barn och leda ett stort hushåll där dörren alltid skulle stå öppen för mannens gäster. Dagtid förde hustrun en instängd tillvaro i hemmet och fattade beslut på egen hand gällande familjen och hemmets organisation. På kvällen skulle hon uppträda glad och vackert klädd när maken bjöd sina affärsbekanta. Therese Nordlund Edvinsson visar hur hennes huvudaktörer fick kämpa för insyn i makens arbete och kritiserades om de utnyttjade sin kunskap om företaget.

Elitkvinnans informella ledarskap och sociala roll är ett arbete som systematiskt har osynliggjorts såväl i verkligheten som i historieforskningen – om det ens har benämnts som arbete. Nordlund Edvinsson lyfter förtjänstfullt fram dessa kvinnors vardagsliv och visar samtidigt en annan sida av 1900-talets näringslivshistoria. Källmaterialet är stort och varierat, huvudsakligen från privata samlingar. Boken är uppdelad i tematiska kapitel. Läsaren lotsas genom gängse kvinnobilder, hushållssysslor i ett direktörshem, inställning-